

In memoriam

JÁNOS M. BAK (1929. - 2020.)

Dana 18. lipnja 2020. preminuo je u 92. godini života u Budimpešti istaknuti mađarski povjesničar János M. Bak. Iako svojim istraživačkim radom nije bio direktno vezan za područje Slavonije, njegovo je djelovanje na više načina značajno i za historiografiju ovoga područja. Njegovi radovi koji se bave srednjovjekovnom Ugarskom značajni su stoga što govore o širem okviru u kojem se tijekom srednjeg vijeka odvijao život na ovom prostoru. Osim toga, oni otvaraju neka pitanja i nude metodološke pristupe koji mogu biti korisni i pri istraživanju slavonskog srednjovjekovlja. Na kraju, iako nipošto nije manje važan, treba spomenuti i njegov pedagoški i organizatorski rad, kao i činjenicu da je bio prava pokretačka sila brojnih projekata.

János M. Bak rođen je 25. travnja 1929. godine u Budimpešti u liberalnoj židovskoj obitelji. Preživio je Drugi svjetski rat i progone Židova, kao mladić pridružio se komunističkom pokretu, a nakon što se razočarao vladajućom politikom sudjelovao je u revoluciji 1956. godine te bio prisiljen napustiti Mađarsku. Na Zapadu je nastavio svoje obrazovanje koje je započeo u rodnom gradu (u Budimpešti na Sveučilištu Eötvös Loránd diplomirao je 1950. povijest i sociologiju) te je pod mentorstvom P. E. Schramma u Göttingenu radio na disertaciji pod naslovom *Königtum und Stände in Ungarn im 14.-16. Jahrhundert*, istovremeno osiguravajući sredstva za život ploveći kao telegrafist na brodu. Nakon što je 1960. obranio doktorski rad, postdoktorand je

u Oxfordu, djeluje kraće vrijeme na sveučilištu u Marburgu u Njemačkoj te sveučilištu University of Delaware u Sjedinjenim Američkim Državama, da bi 1968. prešao u Kanadu na sveučilište u Vancouveru (University of British Columbia), na kojem radi do umirovljenja 1990. godine.

No, umirovljenjem za Jánosa Baka nipošto nisu počeli mirni dani, već je samo započela nova, također vrlo aktivna etapa na njegovom životnom putu. Iako je već i tijekom 70-ih i 80-ih godina posjećivao Mađarsku, a i druge zemlje Istočnog bloka i održavao veze s tamošnjim znanstvenicima, nakon sloma komunističkog sustava u Mađarskoj Bak sudjeluje u osnivanju i radu instituta za istraživanje revolucije 1956. godine, a potom je i jedan od osnivača Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti (Central European University Budapest), na čijem Odsjeku za srednjovjekovne studije (Department of Medieval Studies) djeluje kao profesor (1995-2004) i profesor emeritus (od 2004. do smrti). Velikim dijelom upravo Bakovom zaslugom, zahvaljujući poznanstvima i prijateljstvima koje je izgradio tijekom života i djelovanja na Zapadu te njegovoj energiji i iskustvu, Odsjek za srednjovjekovne studije postao je jedan od vodećih centara za proučavanje srednjeg vijeka na međunarodnom planu. Pritom treba istaknuti da je János M. Bak svojim doprinosom razvoju Srednjoeuropskog sveučilišta i svojim radom kao profesor na Odsjeku za srednjovjekovne studije znatno zadužio i hrvatsku medievistiku, čiji su se sada vodeći predstavnici velikim dijelom školovali na tom sveučilištu ili barem bili na neke druge načine povezani s njime.

Bakova sposobnost da poveže ljude i da ih organizira, ali i da pronađe potrebna financijska sredstva, vidljiva je u svim razdobljima njegova života. Osim što je bio organizator niza konferencija i radionica, pokrenuo je i časopis *The Journal of Peasant Studies*. Osamdesetih godina XX. stoljeća osnovao je i međunarodnu znanstvenu udrugu *Maiestas* posvećenu istraživanju značenja kraljevske i carske vlasti i s njome povezanih simbola i rituala u koje su bili uključeni istaknuti povjesničari i sa Zapada (Jacques Le Goff, Ralph Giesey, Janet Nelson, Reinhard Elze) i s Istoka (Aleksander Gieysztor, Erik Fügedi), a 2013. odigrao je važnu ulogu i u osnivanju MECERN-a (Medieval Central European Network), udruženja koje treba povezati istraživače koji se bave srednjovjekovljem Srednje Europe.

Bak je bio organizator i voditelj i više projekata. Za ovu priliku spomenimo samo projekte *Women and Power in Medieval East-Central Europe* i *Nobility in Medieval and Early Modern Central Europe*, u kojima su sudjelovali i neki od hrvatskih medievista. Treba istaknuti da je Bak uvijek poticao timski rad, na istim projektima okupljao je mlade i renomirane znanstvenike, specialiste iz različitih disciplina, a veliku je važnost pridavao i komparativnom pristupu i uspoređivanju situacije u različitim dijelovima Europe te je uvijek u projektima koje je vodio nastojao uključiti znanstvenike iz raznih zemalja.

Rado je sudjelovao i u projektima koje su vodili neki od njegovih učenika. Tako je kao konzultant sudjelovao u HRZZ projektu *Izvori, pomagala i studije za hrvatsku povijest od srednjeg vijeka do kraja dugog 19. stoljeća*, koji je vodio Damir Karbić, na zadatku dvojezičnog izdavanja (na jeziku originala i engleskom) srednjovjekovnih hrvatskih zakona.

Kao što se u određenoj mjeri može vidjeti i iz prije navedenog, teme koje su zaokupljale Bakovu pažnju pripadaju prvenstveno području društvene povijesti. Pritom treba naglasiti da je izbor tema kojima se bavio, poput seljaštva, plemstva, kraljevske vlasti, simbola moći i rituala, zakonskih odredbi, bio uvjetovan njegovom željom da bolje razumije funkcioniranje srednjovjekovnog društva u cjelini. Bak je autor brojnih studija koje ovom prilikom ne možemo pobrojiti te izdvajam samo izbor njegovih rasprava objavljen u seriji *Variorum Collected Studies Series* pod naslovom *Studying Medieval Rulers and Their Subjects. Central Europe and Beyond* (Farnham: Ashgate 2010). No, još više od obima njegova rada važno je istaknuti njegovu kvalitetu. On je stalno preispitivao svoje zaključke, uvijek nanovo razmišljao o pitanjima kojima se bavio i donosio nešto novo. Znao je uočiti ono bitno i povezivati različite procese i pojave, što mu je omogućivalo dublji uvid u istraživanu problematiku.

Osim svojim vlastitim radovima, Bak je doprinos razvoju medievistike dao i kao urednik velikog broja zbornika, od kojih ovdje mogu navesti zbornik *Coronations: medieval and early modern monarchic ritual* (Berkeley: University of California Press, 1990). Uz to, ne bi se smjelo zaboraviti ni brojne radove studenata i kolega, od kojih su neki objavljeni i u zbornicima koje je uređivao, a koje je brižljivo čitao, ispravljao, dopunjavao i tako znatno poboljšao njihovu kvalitetu.

Značajan doprinos János M. Bak dao je i na polju izdavanja izvora. Pokrenuo je niz pod naslovom *Central European Medieval Texts* u kojem su dvojezično, na jeziku originala i engleskom, objavljivana narativna vrela s područja Srednje, odnosno Srednjoistočne Europe (kao 4. svezak objavljeno je 2006. pod naslovom *History of the bishops of Salona and Split* djelo Tome Arhiđakona, a u istoj seriji objavljena su, npr., i *Gesta Hungarorum* Šimuna de Keza i *Gesta Hungarorum* tzv. Anonima, također zanimljiva za hrvatsku historiografiju). Zajedno sa suradnicima objavio je u razdoblju od 1989. do 2012. u nizu *Laws of Medieval Hungary / Decreta Regni Hungariae* u 5 svezaka zakone srednjovjekovne Ugarske. Ova izdanja ugarskih zakona izuzetno su značajna za istraživače slavenskog srednjovjekovlja, jer su iste pravne norme vladale i na ovom području. Osim toga, ovo izdanje predstavljalo je i temelj za prije spomenuti rad na izdavanju hrvatskih srednjovjekovnih zakona, koji će biti objavljeni po istom metodološkom obrascu.

Bak je radio i na praktičnim vodičima / priručnicima koji su u prvom redu mladim, ali i onim iskusnijim istraživačima trebali olakšati pronalaženje narativnih vrela za određeno područje i razdoblje. I u taj rad uključivao je i svoje studente te je tako u suautorstvu s Ivanom Jurkovićem objavio *Chronicon. Medieval Narrative Sources. A Chronological Guide with Introductory Essays* (Turnhout: Brepols, 2013), čija je znatno prerađena on-line verzija objavljena prije nekoliko mjeseci.

Bakovo nastojanje na uspostavljanju veza među medievistima iz različitih dijelova svijeta, o kojem sam već govorila, vidljivo je i u njegovim nastojanjima da se međunarodna znanstvena zajednica putem prijevoda značajnih djela upozna s dostignućima mađarske, ali i drugih "istočnih" historiografija (npr. s djelima Arona Y. Gureviča). Sam je na engleski preveo knjigu Erika Fügedija *Castle and Society in Medieval Hungary* (Budimpešta: Akadémiai Kiadó, 1986), a sudjelovao je i pri priređivanju knjige *The Elefánthy. The Hungarian Nobleman and His Kindred* (Budimpešta: CEU Press, 1998), prijevodu Fügedijeve knjige posvećene toj plemićkoj obitelji, koji je imao veliki utjecaj i na istraživanje plemstva u hrvatskoj historiografiji, pa i na moju studiju posvećenu rodu Borića bana iz Požeške županije.

O važnosti Jánosa M. Baka kao znanstvenika i profesora, ali i njegovim ljudskim vrlinama, svjedoče nam i sljedeće činjenice. Prigodom njegova 70. rođendana izdan je zbornik u njegovu čast pod naslovom ...*The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways... Festschrift in Honor of János M. Bak* (Budimpešta, 1999) u čijoj je izradi sudjelovalo više od 60 njegovih kolega i učenika, dok su u povodu 90. rođendana njegovi prijatelji i kolege utemeljili zakladu János M. Bak Research Fellowship on Medieval Central Europe. Vezano uz ovo, spomenula bih još jednu činjenicu koja dosta govori o Baku. Tri mjeseca prije smrti i tek nekoliko dana nakon što mu je dijagnosticirana smrtonosna bolest, prisustvovao je predavanju koje je u sklopu svojih obaveza održao prvi stipendist spomenute zaklade Mykhaylo Yakubovych.

Bak je i inače, usprkos teškoj bolesti, bio aktivan praktično do kraja. Nekoliko dana prije smrti još je radio na korekcijama rukopisa za novi priručnik o srednjovjekovnoj Srednjoj Europi koji treba izaći u izdanju Oxford University Pressa, a o njegovoj aktivnosti u posljednjem razdoblju života svjedoči i činjenica da je nekoliko mjeseci nakon smrti objavljena knjiga *Crown and Coronation in Hungary 1000-1916 A. D.* (Budimpešta: BTK Történettudományi Intézet - Magyar Nemzeti Múzeum, 2020) koju je napisao zajedno s Gézom Pálffyjem.

János M. Bak znao je na prvi dojam djelovati strogo. Bio je eksplozivan, često nestrpljiv te je mnogim studentima kada bi ga tek upoznali ulijevao strah. Znao je grmjeti, ali bi njegova ljutnja poput oluje brzo prošla, a kad ste ga bolje upoznali vidjeli biste da se radi o dobroj, toploj osobi, kojoj je, što

je najvažnije, iskreno stalo do drugih, u prvom redu studenata i kolega. Bak je uvijek volio susresti mlade medieviste, ohrabriti ih, uključiti u istraživačke projekte i pomoći im u znanstvenom radu. Njegova briga za druge i činjenica da je volio ljude dovele su do toga da je posjedovao širok krug prijatelja, kojima će nedostajati i na privatnoj razini, a ne samo kao pokretačka snaga mnogih akcija povezanih s istraživanjem srednjovjekovnih društava na prostoru Srednje Europe, područja na kojem će se njegov odlazak bez sumnje još dugo osjećati.

Marija Karbić

